

Ks. dr hab. Bogdan Giemza SDS, prof. PWT

Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu

Instytut Teologii Pastoralnej i Historii Kościoła – Katedra Teologii Pastoralnej Szczegółowej

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Ks. Krzysztof Gryz, *Środki społecznego przekazu w ewangelizacji na przykładzie archidiecezji częstochowskiej w latach 2001-2021. Studium teologiczno-pastoralne*, rozprawa napisana pod kierunkiem ks. dr. hab. Zbigniewa Zaremskiego, prof. UMK w Katedrze Teologii Praktycznej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2023, wydruk komputerowy ss. 390.

Całość recenzji zostanie ujęta w sześciu punktach. Po ogólnym wprowadzeniu w aktualność podejmowanej problematyki zostanie omówiona struktura i cel dysertacji, jej ocena merytoryczna i formalna, zaprezentowane będą pytania do dyskusji i przedstawiony wniosek końcowy.

1. Ewangelizacja „cyfrowego kontynentu”

Jezusowy nakaz ewangelizacji zawarty w poleceniu: „Idźcie na cały świat i nauczajcie wszystkie narody”, przybierał w Kościele na przestrzeni wieków różne formy i był realizowany za pomocą różnych środków. Jak podkreślił Benedykt XVI w Orędziu na 43. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (2009) zatytułowanym „Nowe technologie, nowe relacje. Trzeba rozpowszechniać kulturę szacunku, dialogu i przyjaźni”, skuteczność głoszenia Ewangelii w świecie grecko-rzymskim wymagała zrozumienia kultury i obyczajów „ówczesnych ludów pogańskich, żeby móc dotrzeć do ich serc i umysłów”. Wynalezienie druku, radia, filmu, telewizji otwierało przed społeczeństwem i Kościołem nowe możliwości i rodziło kolejne wyzwania. Potwierdzili to ojcowie Soboru Watykańskiego II w Dekrecie o środkach społecznego przekazu „*Inter mirifica*”. Wspomniany dokument rozpoczyna się słowami: „Wśród niezwykłych wynalazków techniki, które zwłaszcza w najnowszych czasach ludzki geniusz z pomocą Bożą rozwinął spośród rzeczy stworzonych, Matka Kościół ze szczególnym zainteresowaniem przyjmuje i popiera te, które w najwyższym stopniu dotyczą

ducha ludzkiego i które otworzyły nowe drogi bardzo łatwego przekazywania wszelkiego rodzaju informacji, przemyśleń i zaleceń” (DSP 1).

Ostatnie dziesiątki lat przyniosły rewolucję w środkach komunikacji i informacji, dlatego Kościół stanął przed kolejnym decydującym wyzwaniem. Jeszcze w okresie analogowej komunikacji papież Paweł VI w dokumencie dotyczącym ewangelizacji w świecie współczesnym „*Evangelii nuntiandi*”, podkreślał ich znaczenie w procesie ewangelizacji i przestrzegał przed zaniedbaniami w korzystaniu z nich. „Środki te – pisał papież – wprzęgnięte w służbę Ewangelii, niezmiernie poszerzają zakres słuchania Słowa Bożego i zanoszą orędzie zbawienia do milionów ludzi. Kościół byłby winny przed swoim Panem, gdyby nie używał tych potężnych pomocy, które ludzki umysł coraz bardziej usprawnia i doskonali” (EN 45).

We wspomnianym Orędziu z 2009 r. Benedykt XVI podkreślił, że nowe technologie cyfrowe związane z wirtualnym światem Internetu i mediami społecznościowymi „są prawdziwym darem dla ludzkości” i przyczyniają się do zmiany podstawowych modeli komunikacji i relacji międzyludzkich. Papież wezwał, szczególnie ludzi młodych, do „ewangelizacji tego «cyfrowego kontynentu»”, bowiem wypracowanie właściwych metod duszpasterskiego i ewangelizacyjnego wykorzystania nowych technologii na powszechną skalę wciąż jeszcze jest przed Kościołem. Zachowuje wciąż swoją aktualność rozróżnienie, które w 2001 r. poczynił Marc Prensky, amerykański badacz mediów, w artykule opublikowanym w „*On the Horizon*”. W zakresie umiejętności korzystania z cyfrowych technologii opartych na komunikacji w Internecie wyróżnił on pokolenie cyfrowych tubylców (*digital natives*), urodzonych i dorastających na „cyfrowym kontynencie” oraz cyfrowych imigrantów (*digital immigrants*), dla których Internet jest przydatnym narzędziem, ale nie jest środowiskiem naturalnym. Parafrazując powiedzenie papieża Franciszka, że „pasterz ma pachnieć owcami”, można za ks. prof. Markiem Lisem powiedzieć, że pasterz ma pachnieć „cyfrowymi przestrzeniami”, w których można spotkać i ewangelizować wiernych.

W takim kontekście należy z uznaniem przyjąć rozprawę doktorską ks. Krzysztofa Gryza, *Środki społecznego przekazu w ewangelizacji na przykładzie archidiecezji częstochowskiej w latach 2001-2021. Studium teologiczno-pastoralne*. Jest ona ważnym przyczynkiem w przygotowaniach do jubileuszu 100-lecia archidiecezji częstochowskiej, która została ustanowiona diecezją 28 października 1925 r. bullą papieża Piusa XI *Vixdum Poloniae Unitas* i archidiecezją 25 marca 1992 r. bullą papieża Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae Populus*. Na osobne słowa uznania zasłużył ks. dr. hab. Zbigniew Zarembski, prof. UMK, Promotor rozprawy, który umiejętnie wprowadził Doktoranta w arkana pracy naukowej i towarzyszył w napisaniu dysertacji.

2. Struktura i cel pracy

Dysertacja obejmuje 390 stron wydruku komputerowego na który składają się: karta tytułowa (s. 1) spis treści (s. 2-3), wykaz skrótów (s. 4-5), wstęp (s. 6-16), główny korpus rozprawy ujęty w czterech rozdziałach (s. 17-312), zakończenie (s. 313-316), bibliografia (s. 317-385), streszczenie w języku polskim (s. 386-387) i angielskim (s. 388-389) oraz aneks (s. 390).

We „Wstępie” Doktorant zaznaczył, że „Celem pracy jest ukazanie, w jaki sposób katolickie środki społecznego przekazu działające na terenie archidiecezji częstochowskiej (zamiennie nazywanej w pracy Kościołem częstochowskim) były wykorzystywane w działalności ewangelizacyjnej w pierwszych dwóch dekadach XXI w.” (s. 13). Jego zamiarem było wypełnienie luki w badaniach, bowiem jak zaznaczył „Brakuje obecnie kompleksowego opracowania naukowego, w którym przeanalizowano by wszystkie media katolickie mające swoje siedziby na terenie Kościoła częstochowskiego pod kątem ich działalności ewangelizacyjnej oraz ukazano ich funkcjonowanie w perspektywie jednego organizmu/systemu medialnego. Ponadto część z analizowanych mediów nie doczekała się dotąd żadnego opracowania naukowego” (s. 13-14). Odnosząc się pośrednio do zamierzonego celu, ks. Gryz w zakończeniu napisał: „Rozprawa podejmowała zagadnienie wykorzystywania środków społecznego przekazu w ewangelizacji. Problem ten został podjęty na podstawie analizy mediów katolickich, działających na terenie archidiecezji częstochowskiej w latach 2001-2021 i przedstawiony w czterech rozdziałach” (s. 313).

Partytura nakreślonych planów badawczych została ujęta w czterech rozdziałach. Rozdział pierwszy zatytułowany „Środki społecznego przekazu w nauczaniu Kościoła” (s. 17-111) zawiera omówienie najważniejszych wypowiedzi Kościoła dotyczących środków społecznego przekazu na płaszczyźnie Kościoła powszechnego, Polskiego i lokalnego, jakim jest archidiecezja częstochowska.

Analiza drugiego kluczowego terminu dysertacji jakim jest „ewangelizacja” i pokrewne mu określenia (apostolstwo, misja, nowa ewangelizacja), jak również relacja ewangelizacji do środków społecznego przekazu została zaprezentowana w rozdziale drugim pt. „Ewangelizacja w nauczaniu Kościoła po II Soborze Watykańskim” (s. 112-180).

„Ewangelizacja przez środki społecznego przekazu w archidiecezji częstochowskiej” (s. 181-268) to tytuł trzeciego rozdziału. O ile dwa pierwsze rozdziały można uznać za wprowadzające, to trzeci rozdział jest zasadniczy dla dysertacji i „przedstawia w sposób historyczny, opisowy i medioznawczy środki społecznego przekazu, istniejące i działające w

okresie badawczym na terenie archidiecezji częstochowskiej” (s. 15). Dalej Doktorant wskazał, że „celem rozdziału jest również przedstawienie historii powstania i współczesnej działalności owych mediów, ukazanie ich w strukturach Kościoła lokalnego oraz wskazanie, jak wyglądała ich działalność ewangelizacyjna zwłaszcza w pierwszych dwóch dekadach XXI w.” (tamże). Rozdział obejmuje pięć paragrafów: 1) „Drukowana prasa katolicka”, w którym są omówione czasopisma diecezjalne i zakonne mające siedzibę redakcji na terenie archidiecezji częstochowskiej (Tygodnik Katolicki „Niedziela”, „Moje Pismo Tęcza. W przyjaźni z Bogiem”, dwumiesięczniki „Jasna Góra” i „Życ Ewangelią”, kwartalnik „Apostoł Miłosierdzia” i rocznik „Horyzonty misyjne”, a także niewydawany już miesięcznik „Magazyn Familia”) i jakby mimochodem wzmiankowana jest prasa parafialna; 2) „Wydawnictwa katolickie” – zawiera opis czterech wydawnictw funkcjonujących na terenie archidiecezji: jedno archidiecezjalne („Regina Poloniae”) i trzy wydawnictwa zakonne (Edycja Świętego Pawła, „Pomoc” i „Paulinianum”); 3) „Katolickie rozgłośnie radiowe i studia multimedialne” – prezentuje działalność Katolickiej Rozgłośni Radiowej „Fiat” i Radia Jasna Góra oraz działających w ramach Tygodnika Katolickiego „Niedziela” studia radiowego Niedziela FM i studia telewizyjnego Niedziela TV; 4) „Nowe media” – przedstawione są strony internetowe i profile w „nowych nowych mediach” i 5) „Osoby i instytucje związane z mediami w archidiecezji częstochowskiej”.

Zwieńczeniem rozprawy jest rozdział czwarty zatytułowany „Kierunki i ocena dotychczasowej ewangelizacji przez środki społecznego przekazu w archidiecezji częstochowskiej oraz perspektywy na przyszłość” (s. 269-312). Jak sugeruje tytuł rozdziału, Autor w trzech paragrafach zawarł ocenę dotychczasowych kierunków i działań ewangelizacyjnych archidiecezji w mediach i na tej podstawie przedstawił szereg postulatów na przyszłość. Należy podkreślić, że przedstawione postulaty wskazują na dużą dojrzałość badawczą Doktoranta.

Struktura recenzowanej dysertacji jest poprawna i logiczna i odpowiada tematowi, co pozwoliło na realizację nakreślonych we wstępie celów. Wątpliwości nasuwają się do określenia czasookresu przedmiotu badań, który według tytułu miał obejmować lata 2001-2021. We „Wstępie” Autor tak uzasadnił swój wybór: „Przedział czasowy przyjęty w pracy, obejmujący dwie pierwsze dekady XXI w. to okres szczególnego rozwoju mediów ze względu na popularyzację Internetu i digitalizację mediów tradycyjnych (proces konwergencji). W tym czasie zachodziły istotne zmiany w środkach społecznego przekazu archidiecezji częstochowskiej” (s. 13). O ile Autor jest rygorystyczny w stosowaniu końcowej cezurę czasowej (przykładem może być wydawany od września 2022 r. tygodnik „Bliżej życia z

wiarą”; w przypisie 78, s. 296, czytamy: „Ze względu na fakt, że tygodnik ten powstał poza określonym w temacie pracy okresem badawczym, nie został on szerzej omówiony, ale we wnioskach należało jego istnienie podkreślić.”), to wielokrotnie wychodzi w swoich analizach poza rok początkowy badań, czyli 2001 i obficie prezentuje nauczanie Kościoła czy działania na terenie archidiecezji częstochowskiej podejmowane we wcześniejszych latach.

Rozprawa w podtytule określona została jako „studium teologiczno-pastoralne”. Uzasadnieniem napisania i obrony dysertacji w Katedrze Teologii Praktycznej jest usytuowanie „teologii mediów” jako subdyscypliny teologii pastoralnej, „jako tej która zajmuje się opisywaniem Kościoła realizującego się w czasie i przestrzeni współczesnego świata”. Autor dodaje przy tym, że „teologia mediów musi być więc czymś w rodzaju teologicznego medioznawstwa oraz być na pograniczu duszpasterstwa, nauki i sztuki. Ma za zadanie wypracowywać eklezjalne metody i styl docierania za pomocą mediów do odbiorców – czyli wiernych Kościoła, ale również będących poza nim – z treściami, które wypracowują takie nauki jak: teologia dogmatyczna, moralna, nauki biblijne czy historyczne” (s. 10). Jednocześnie Doktorant jest świadomy, że „wśród teologów istnieje wiele opinii na temat relacji teologii mediów do innych subdyscyplin teologicznych” (s. 9).

3. Ocena merytoryczna

W ocenie merytorycznej dysertacji zasadniczym pytaniem jest pytanie o *novum* recenzowanej rozprawy i o to, czy wnosi ona jakiś wkład w rozwój nauki. Lektura rozprawy ks. Krzysztofa Gryza pozwala na pozytywną odpowiedź na obydwa pytania. Temat wykorzystania mediów w działalności ewangelizacyjnej w archidiecezji częstochowskiej w pierwszych dwóch dekadach XXI w. nie był dotychczas przedmiotem badań naukowych. Co więcej, Autor bardzo umiejętnie i skrupulatnie ukazał różnorodność instytucji medialnych tejże archidiecezji, co jak zaznaczył „wyróżnia ten Kościół lokalny na tle innych diecezji w Polsce i poza jej granicami” (s. 14). Jak już zostało wspomniane, jest to ważny przyczynek do badań związanych z przygotowaniem do jubileuszu 100-lecia archidiecezji częstochowskiej.

Recenzowaną dysertację należy jednak postrzegać nie tylko przez pryzmat lokalnego Kościoła, ale szerzej – w perspektywie rozumienia „pokolenia cyfrowego” i konieczności obecności Kościoła w świecie mediów, w rozwoju cyfrowych sieci społecznościowych, które sprzyjają tworzeniu się nowych „areopagów”. Jak podkreślił Benedykt XVI w Orędziu na 47. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu w roku 2013, „umiejętność korzystania z nowych języków potrzebna jest nie tyle, aby nadążać za duchem czasu, ale właśnie po to, żeby

pozwolić nieskończonemu bogactwu Ewangelii znaleźć takie formy wyrazu, które byłyby w stanie dotrzeć do umysłów i serc wszystkich ludzi”. Rodzi to wymagania zaangażowania i obecności Kościoła.

Na uznanie zasługuje kwestia próby wyjaśnienia terminologii w recenzowanej rozprawie. Doktorant konsekwentnie definiuje stosowane pojęcia, co uprawnia do stwierdzenia, że jest kompetentny w prowadzonych analizach. Przy analizie terminu „ewangelizacja” (s. 112n) wskazuje na terminy pokrewne „misja” i „apostolstwo”, jak również „nowa ewangelizacja”. Można było wskazać także inne stosowane określenia jak „posłannictwo” czy „duszpasterstwo”. Zwłaszcza pominięcie analizy terminu „duszpasterstwo” wydaje się niezrozumiałe, podobnie jak zaproponowana jego definicja: „Duszpasterstwo można określić jako realizację ewangelizacji *hic et nunc*” (s. 136). Wątpliwości budzi utożsamienie pojęcia „nowej ewangelizacji” z „nawróceniem pastoralnym” (s. 154n). Czy to na pewno tożsame terminy? Nadto można wyczuć pewną niepewność w stosowaniu terminologii, gdy Autor łączy niektóre określenia: „Apostolstwo i ewangelizacja Kościoła są głęboko i wypływają bezpośrednio z apostolstwa Dwunastu” (s.125) [pisownia oryginalna]; „W dokumentach Kościoła oraz w literaturze przedmiotu, wyraźnie ukazane jest, że podmiotem apostolstwa i ewangelizacji jest cały Kościół” (s. 126).

Niezrozumiałym jest pominięcie w rozprawie doktorskiej działalności mediów archidiecezji częstochowskiej w okresie pandemii koronawirusa, która miała miejsce w okresie stanowiącym przedmiot badań. Sprawa jest wzmiankowana zupełnie marginalnie, a przecież za sprawą epidemii COVID-19 całe życie społeczne i życie Kościoła stanęło wobec nowych i dotąd nieznanych wyzwań. Pandemia ukazała szczególny charakter wpływu Internetu na życie człowieka, natomiast szerokie wykorzystanie mediów przez Kościół w okresie epidemii ujawniło zarówno pozytywy, jak też niektóre z tym związane zagrożenia.

Wątpliwości budzi kryterium oceny działalności ewangelizacyjnej środków społecznego przekazu działających na terenie archidiecezji częstochowskiej w drugim paragrafie rozdziału czwartego (s. 281-293). Autor stwierdza, że „w przypadku działalności ewangelizacyjnej mediów katolickich podstawowym kryterium jest nauczanie Kościoła na temat środków społecznego przekazu oraz ewangelizacji” (s. 281), po czym następuje bardzo subiektywne wskazanie niektórych dokumentów Kościoła i odniesienie do nich działań w zakresie mediów podejmowanych w archidiecezji częstochowskiej. Brakuje przy tym przejrzystości, nadto rodzi się pytanie dlaczego te, a nie inne dokumenty Magisterium Kościoła zostały wskazane jako kryteria.

4. Ocena formalna

Jak zaznaczono, plan dysertacji odpowiada jej tytułowi i podtytułowi z zastrzeżeniem co do czasookresu 2001-2021, co pozwoliło Doktorantowi na realizację nakreślonych celów. Przeprowadzona analiza znamionuje znajomość problematyki i merytoryczną swobodę poruszania się w niej. Można jednak mieć zastrzeżenia, zwłaszcza do rozdziału pierwszego, zawierającego prezentację nauczania Kościoła powszechnego, Kościoła w Polsce i archidiecezji częstochowskiej w odniesieniu do mediów. Przyjęty sposób opisu wybranych dokumentów i wypowiedzi Kościoła w porządku chronologicznym jest nużący i sprawia, że poszczególne paragrafy są „przegadane”. Zdecydowanie zabrakło umiejętnego przedstawienia syntezy tegoż nauczania. Także niektóre informacje zawarte w tekście można było skrócić i umieścić w przypisach, np. o powołaniu diecezji częstochowskiej (s. 85).

Niewątpliwie pozytywnym elementem dysertacji ks. Gryza jest jej język i strona edytorska. Nikomu jeszcze nie udało się zbudować idealnego dzieła, podobnie jest w recenzowanej rozprawie. Przed ewentualną publikacją należałoby poprawić nieliczne literówki.

Przypisy są konstruowane poprawnie. Na uznanie zasługuje bogata bibliografia (s. 317-385). Jej podział jest klarowny i obejmuje źródła podzielone na kilka sekcji, literaturę przedmiotu i netografię. Pozwoliło to na realizację zamierzeń badawczych. Jednakże Autor nie uniknął potknięć. Chodzi o zróżnicowane cytowanie polskiego wydania „L'Osservatore Romano”. Możemy znaleźć m.in. takie opisy bibliograficzne: „OsRomPol 13/1992 nr 12” s. 24- 25 (s. 327); „OsRomPol 1/2011, s. 48” (s. 329); „OsRomPol.(3), 9” (s. 330). Zastrzeżenia budzi także brak konsekwencji w stosowaniu opisów czasopism – raz są podawane w cudzysłowie, innym razem bez, i to niekiedy w bezpośrednim sąsiedztwie, np. Łódzkie Studia Teologiczne i „Łódzkie Studia Teologiczne” (s. 359). Niekiedy brakuje pełnego opisu bibliograficznego, np. „Kaznowski, D. (2010-2011). social media: wehikuł percepcji społecznej, marzec 2010 – czerwiec 2011” (s. 354).

W ocenie dysertacji istotne jest zwrócenie uwagi na umiejętność zastosowania właściwych metod badawczych. Należy stwierdzić, że Doktorant umiejętnie ujął opis zastosowanych metod: „W rozprawie posłużono się różnymi metodami badawczymi. Pierwsze dwa teoretyczne rozdziały pracy, charakteryzują zasadniczo metody: analityczna, syntetyczna, dedukcyjna, historyczna, porównawcza oraz egzegetyczna. W rozdziale trzecim wykorzystano metodę historyczną, analityczną, a także wywiadu osobistego, kwestionariusza oraz ankiety (papierowej oraz elektronicznej). W ostatnim, prakseologicznym rozdziale pracy zastosowano metody: syntezy, porównawczą oraz dedukcyjną” (s. 16).

Z formalnego punktu widzenia należy jeszcze wyraźnie zaznaczyć, że zarówno wstęp, jak i zakończenie spełniają wszystkie wymagania stawiane rozprawie doktorskiej.

5. Kwestie do dyskusji

Proszę Doktoranta o ustosunkowanie się do następujących spraw:

- 1) Pierwsze pytanie dotyczy edukacji medialnej. W dysertacji zostało to tylko wzmiankowane, nie zostało szerzej omówione. Należy zgodzić się z ks. prof. Markiem Lisem, który stwierdził, że „niezbędna jest edukacja medialna – rozumienia języka mediów, a nie tylko posługiwania się cyfrowymi gadżetami”. Czy jest ona według Doktoranta ważna? Na co należałoby położyć szczególną uwagę?
- 2) Druga uwaga dotyczy obecności Kościoła katolickiego w świecie cyfrowym w okresie pandemii koronawirusa. Na ile według Doktoranta zaistniała sytuacja pozwoliła Kościołowi odkryć media jako ważny środek ewangelizacji i czy okazała się wystarczającym impulsem do powszechnego wdrożenia ich w codzienne życie i praktykę?
- 3) Trzecią kwestią do dyskusji są kryteria oceny działalności ewangelizacyjnej środków społecznego przekazu. Jeśli „podstawowym kryterium jest nauczanie Kościoła”, jak twierdzi Doktorant, to jakie są kryteria szczegółowe?

6. Wniosek końcowy

Przedstawione sugestie i wskazane błędy wymagają z pewnością korekt i uzupełnień, nie stanowią jednak przeszkód, by stwierdzić, że recenzowana rozprawa spełnia wymogi merytoryczne i formalne stawiane rozprawom doktorskim. Dlatego przedkładam Radzie Dyscypliny Nauk Teologicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu wniosek o dopuszczenie ks. Krzysztofa Gryza do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ks. Bogdan Gienza SDS

Wrocław-Trzebnica, 24 czerwca 2023 r.

Ks. dr hab. Bogdan Gienza SDS, prof. PWT